

هشت گفتار درباره‌ی

فلسفه‌ی موسیقی ۲

داریوش صفوت

فهرست

مقدمه‌ی ناشر..... ۱۳

پیشگفتار..... ۱۹

گفتاری درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی ایرانی..... ۲۱

متن سخنرانی..... ۲۲

۱. تعمق..... ۲۵

۲. توجه..... ۲۵

۳. تمرکز..... ۲۵

۴. تجسم..... ۲۵

۵. اراده..... ۲۵

۶. تمیز..... ۲۶

۸۱	..... عقل سلیم
۸۲	..... آگاهی و بیداری
۸۳	..... خلاقیت
۸۳	..... قدرت تشخیص
۸۳	..... دقت
۸۵	..... حدس قوی
۸۶	..... نتیجه
۸۷	..... مبحث دوم - منفعتهای موسیقی

بخش دوم / نوآوری در موسیقی سنتی ایران ۹۱

۹۱	..... مقدمه
۹۸	..... علت درک نکردن پیام قدما: تغییر معیارها
۱۰۲	..... نتیجه
۱۰۳	..... خاتمه

هویت فرهنگی و موسیقی ملی ۱۰۷

۱۰۷	..... تعاریف
۱۰۹	..... ۲. اصول متعارفه (علوم متعارفه)
۱۰۹	..... ۳. اصول موضوعه
۱۱۰	..... تعریف علم موسیقی
۱۱۰	..... تعریف شماره‌ی ۱
۱۱۰	..... تعریف شماره‌ی ۲
۱۱۱	..... اصول متعارفه‌ی موسیقی
۱۱۱	..... اصول موضوعه‌ی موسیقی
۱۱۳	..... مسائل و قضایا (گزاره‌ها)
۱۱۳	..... ۱. موسیقی و اجتماع
۱۱۵	..... ۲. موسیقی و ملیت
۱۱۶	..... ۳. موسیقی و دین

۲۶	..... عقل سلیم
۲۶	..... آگاهی و بیداری
۲۶	..... خلاقیت
۲۶	..... تشخیص

فلسفه‌ی موسیقی ایران و مسئله‌ی نوآوری ۲۹

۲۹	..... مقدمه - بررسی فقهی موسیقی
۳۶	..... توضیح این مطلب چنین است
۳۶	..... و اما در موضوع مانحن فیه
۳۷	..... و اما فتوای سوم که مربوط به دانشکده‌ی ماست
۳۷	..... در پاسخ به استفتاء چنین فتوا داده شده است

بخش اول / فلسفه‌ی موسیقی سنتی ایران ۳۹

۴۰	..... فرق بین علم موسیقی و فلسفه‌ی موسیقی
۵۰	..... مبحث اول - فایده یا هدف موسیقی
۵۱	..... اول - فایده‌ی خاص موسیقی
۵۷	..... اشراق
۶۱	..... دوم - فایده‌ی عام موسیقی
۶۴	..... منظور از تقویت و پرورش روح
۶۴	..... تعریف قدرتهای روحی
۶۵	..... معنویت و باطن
۶۶	..... شرح قدرتهای روحی
۷۱	..... ۱. توجه
۷۱	..... ۲. تعمق
۷۲	..... ۳. تمرکز
۷۸	..... ۴. تجسم
۸۰	..... ۵. اراده
۸۱	..... ۶. تمیز

گفتاری درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی ایرانی

یکشنبه ۱۰ / ۱۱ / ۱۳۵۵

سخنرانی در انجمن فلسفه‌ی ایران

توضیح

این سخنرانی در روز یکشنبه ۱۰ / ۱۱ / ۱۳۵۵ در انجمن فلسفه‌ی ایران ایراد شده و عنوان آن را ریاست وقت انجمن تعیین نمودند. به دلیل اینکه در ایران کتاب مستقلی در زمینه‌ی فلسفه‌ی موسیقی تألیف نشده است، این بنده‌ی ضعیف همان طوری که در کتاب هشت گفتار^۱ یادآوری شد، از سال‌ها پیش در هر یک از سخنرانی‌ها و مقالات

۱. داریوش صفوت، هشت گفتار درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی، تهران، ۱۳۸۶، کتاب‌سرای نیک،

خود، یک یا چند مسئله از مسائل فلسفه‌ی موسیقی را گزارش نموده‌ام.

از آنجا که در هر یک از این گفتارها، به اقتضای تفاوت در حال و هوای مخاطبین مطالب متفاوتی مطرح گردیده است، از این رو تصمیم گرفته شد که این گفتارها در یک مجموعه، یک‌جا در دسترس علاقه‌مندان قرار گیرد. متن سخنرانی در انجمن فلسفه‌ی ایران، یکی از این گفتارهاست.^۱

متن سخنرانی

موضوع سخنرانی امروز «فلسفه‌ی موسیقی ایرانی» است، ولی با کسب اجازه از حضار محترم، در عنوان این سخنرانی تغییر کوچکی می‌دهیم. یعنی به‌جای جمله‌ی «گفتاری درباره‌ی فلسفه‌ی موسیقی ایرانی»، می‌گوییم: «گفتاری فلسفی درباره‌ی موسیقی ایرانی». فرق بین این دو جمله نه‌تنها از نظر منطوق، بلکه از نظر مفهوم هم بسیار است. البته می‌دانیم که هر کلام منطوقی دارد و مفهومی. منطوق آن است که از ظاهر کلام فهمیده می‌شود، ولی مفهوم به‌فراست و از قرائن استنباط می‌گردد.

اگر عنوان اول را آن‌چنان که اعلام شده است قبول کنیم، از نظر مفهوم این اشکال پیش می‌آید که ممکن است تصور شود رشته‌ی خاصی به نام «فلسفه‌ی موسیقی ایرانی» وجود دارد و درباره‌ی آن کتب و رسالاتی تدوین شده و ما اینک بر اساس آن‌ها بحث خواهیم کرد. در صورتی که رشته‌ای یا کتابی به این نام وجود نداشته و اگر هم بوده، بنده از آن بی‌اطلاعم. در این زمینه، دانشمندان باید همت کنند و این خلأ را با کتب و رسالات خود پر نمایند. اما عنوان «گفتاری فلسفی درباره‌ی موسیقی ایرانی» این مشکل را حل می‌کند. زیرا می‌دانیم اصطلاح

«گفتار فلسفی» در واقع به معنای «بحث کلی» است. یعنی بحث درباره‌ی کلی‌ترین جنبه‌های یک پدیده. مثلاً در مورد موسیقی، اگر بخواهیم وارد جزئیات فنی بشویم، بحث ما تخصصی خواهد شد و فقط مورد استفاده‌ی موسیقی‌دانان خواهد بود. ولی اگر یک یا چند جنبه‌ی کلی موسیقی را مورد بررسی قرار دهیم، گفتار ما فلسفی خواهد بود و مورد استفاده‌ی همگان قرار خواهد گرفت.

کلی‌ترین مسائل موسیقی عبارتند از: موسیقی از کجا پیدا شد؟ علت پیدایش آن چه بود؟ هدف اصلی آن چیست؟ چه اثری بر روان و جسم آدمی دارد؟ رابطه‌ی بین ماده و صورت و بین کمیت و کیفیت در موسیقی چگونه است؟ و غیره.

از بین همه‌ی این مسائل، مسئله‌ی اثر یا فایده‌ی موسیقی از همه مهم‌تر است. از این رو، برای رعایت اختصار، این گفتار را فقط به همین یک موضوع اختصاص می‌دهیم.

واژه‌ی «اثر» و «فایده» را با هم آورده‌ایم، تا اشاره‌ای به فرق بین «فایده» و «منفعت» شده باشد. منظور از «فایده» همان علت اصلی (علت غائی) به وجود آمدن یک پدیده است. ولی «منفعت» آن است که بعد از به وجود آمدن یک پدیده، ممکن است در نتیجه‌ی تصادف و عارضه‌ای، به وجود آید. مثلاً این میز را برای این ساخته‌اند که پشت آن بایستند و سخنرانی کنند، این می‌شود «فایده»ی این میز. حال اگر به‌علت بروز حوادث و عوارضی، مثلاً به‌علت احتیاج فوری به نصب یک تابلو به دیوار و نبودن نردبان، مجبور شوند روی این میز بروند و از آن به‌جای نردبان استفاده کنند، این می‌شود «منفعت» این میز، که هرگز به ذهن سازنده‌ی آن خطور نکرده بوده است. این مطلب را به زبان فلسفی می‌توان چنین بیان کرد: «فایده»ی هر پدیده‌ای عبارت است از: اثری که وجود «ذهنی اِرتسامی» آن، بر وجود «عینی و خارجی»ش مقدم

است. ولی «منفعت» آن، خاصیت و اثری است که وجود عینی و خارجیش بر وجود ذهنی اِرتسامی آن مقدم است. توضیح: وجودِ ذهنی اِرتسامی، یعنی صورت و هیئت و مشخصاتِ فنی این میز، که ابتدا در ذهنِ صانعِ آن مُتصوّر و مُرتسّم شده است. ولی وجود عینی و خارجی یعنی خودِ این میز، که بر طبق نقشه‌ی مُتصوّر و مُرتسّم در ذهنِ صانع ساخته شده و در این مکان «موجود» است. در اینجا به این نکته هم باید اشاره کنیم که در طبیعت تا آنجا که مشهود است، موجودات در مسیر فایده‌ی خود به افاده و استفاده می‌پردازند، مگر عوارضی پیش آید. ولی ابنای بشر همیشه کوشیده و می‌کوشند برای هر چیز منفعتی بیابند و گاه به علت افراط و تفریط (که از خواص نفسِ اماره‌ی بشر است)، چنان از «فایده» دور می‌شوند و چنان «منفعت» را بر «فایده» غلبه می‌دهند، که دیگر فایده فراموش می‌شود. متأسفانه در مورد موسیقی این اتفاق افتاده است و کم‌تر کسی از موسیقی در جهت فایده‌ی آن استفاده می‌کند.

باری، گرچه در این گفتار فقط به فایده‌ی موسیقی می‌پردازیم، ولی ذکر چند مورد از منفعت‌های موسیقی نیز به روشن شدن مطلب کمک خواهد کرد. این منفعت‌ها را می‌توان به این ترتیب برشمرد:

۱. مشارکت در مراسم گوناگون اجتماعی. ۲. سرگرمی و لذت و حَظّ
۳. وقت‌گذرانی. ۴. شهرت‌طلبی. ۵. کاسبی و غیره.

فایده‌ی موسیقی نیز دو نوع است: خاص و عام. فایده‌ی خاص موسیقی برای اهل عرفان است و عبارت است از ایجاد و ازدیادِ اشراق (روشنی باطنی).^۱

۱. برای تعریف اشراق و اقسام سه‌گانه‌ی آن (یعنی: حس ششم، حس‌های معنوی، روشن‌بینی) رجوع کنید به مجموعه‌ی گفتارهای استاد نورعلی الهی، آثارالحق، ج ۱، چاپ پنجم، گفتار شماره‌ی ۳۰۹.

فایده‌ی عام موسیقی، که برای عموم مردم است و عبارت است از پرورش روح. در مورد پرورش روح گفتنی زیاد است، ولی به اختصار می‌توان گفت که «پرورش روح» عبارت است از پرورش و تقویت قدرت‌های روحی، که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱. تعمق

معطوف کردن یکی از حواس باطنی (یا قوای فکری) به موضوعی خاص جهت تجزیه و تحلیل آن در ذهن. به عبارت دیگر، سنجیدن جنبه‌های مثبت و منفی یک موضوع، برای قضاوت درباره‌ی آن.

۲. توجه

معطوف کردن یک یا چند حس از حواس ظاهری است به سوی موضوعی خاص. موضوع توجه از چنان اهمیتی برخوردار است که درباره‌ی آن گفته‌اند: عبادت بی‌توجه، عبادت کامل محسوب نمی‌شود.

۳. تمرکز

عبارت است از معطوف کردن همه‌ی حواس به یک موضوع خاص و قطع حواس از کلیه‌ی مسائل و موضوعات دیگر.

۴. تجسم

بازسازی صحنه یا تصویر و تصور پدیده‌هاست در ذهن.

۵. اراده

تصمیم به انجام دادن یا ندادن کاری است، برخلاف میل و هوس و

۱۵۹.....حقیقت و مجاز در موسیقی ایرانی

۱۸۰.....شرط شناخت حقیقت در موسیقی

۱۸۱.....خاتمه

۱۸۳.....نکته‌ای ناگفته درباره‌ی موسیقی ایران

۱۸۹ هنر و اندیشه: موسیقی عمیق و اصیل، از مقوله‌ی اندیشه است

۱۸۹.....مقدمه

۱۹۰.....درباره‌ی فعالیت‌های ذهنی

۱۹۱.....انواع فعالیت‌های ذهنی

۱۹۲.....مقوله‌ی اول: بازی

۱۹۴.....مقوله‌ی دوم: سرگرمی، وقت‌گذرانی و وقت‌کشی

۱۹۵.....مقوله‌ی سوم: شوخی

۱۹۷.....مقوله‌ی چهارم: ذوقیات

۱۹۷.....مقوله‌ی پنجم: تمرکز

۱۹۸.....مقوله‌ی ششم: تجسم

۱۹۸.....مقوله‌ی هفتم: انتقال مسیر

۱۹۸.....مقوله‌ی هشتم: فکر و اندیشه

۱۹۹.....مقوله‌ی نهم: بینش

۱۱۶.....۴. موسیقی و اخلاق

۱۱۶.....۵. موسیقی و عرفان

۱۱۷.....۶. موسیقی نظامی

۱۱۷.....۷. موسیقی و روان‌شناسی

۱۱۸.....۸. موسیقی و روح

۱۱۸.....۹. موسیقی و زبان ملی

۱۱۹.....۱۰. موسیقی و حکمت: « اثرات چهار ضد » در موسیقی

۱۲۱.....۱. عنصر خاک

۱۲۲.....۲. عنصر آب

۱۲۳.....۳. عنصر هوا (باد)

۱۲۳.....۴. عنصر آتش

۱۲۵.....گریزی از موسیقی به معنا

۱۲۶.....قضایا (گزاره‌ها) و مسائل

۱۲۸.....تاویل‌های عرفانی

۱۳۱.....تکمله

۱۳۵.....درباره‌ی موسیقی عرفانی ایران و معیارهای آن

۱۳۵.....پیشگفتار

۱۳۷.....نتیجه

۱۳۸.....معیارهای موسیقی عرفانی

۱۴۲.....چهار معیار موسیقایی

۱۴۲.....۱. بدیهه‌پردازی

۱۴۴.....۲. فن و حال

۱۵۳.....۳. هماهنگی و توالی حالات

۱۵۵.....۴. حکایت و رجعت

۱۵۵.....۵. لطافت

۱۵۶.....خاتمه